

Peyami Safa'nın Romanlarında İdealist Gençler ve Ortak Özellikleri

Seda Gül KARTAL*

ÖZ

Peyami Safa, bir fikir adamı olarak edebî eserlerinde ve fikir yazılarında gençlik ve gençlik meselelerine önemle değinmiştir. Ayrıca romanlarında genç şahıslara mühim bir yer vermiş ve çoğu romanında devrinin umumî atmosferine bağlı olarak olumlu ve olumsuz özellikler yüklediği genç şahısları kıyaslamıştır. Peyami Safa imzalı romanlarla sınırladığımız çalışmamızda olumlanan bazı genç roman şahıslarının fikirleri, eylemleri, yaşam biçimleri ve amaçları bakımından idealist olduklarını söylemek mümkündür. İdealist olarak nitelendirdiğimiz roman şahısları tek tek incelenmiş; bu şahısların eğitimleri, yetişme şartları, aile yapıları, kişisel özellikleri, inandıkları değerler, amaçları ve sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunlar bakımından ekonomik, sosyal ve kültürel dünyalarında ortak ve benzer noktalara sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, roman, gençlik, idealist.

ABSTRACT

The Idealist Youth and Their Common Characteristics in the Novels of Peyami Safa

Peyami Safa emphasized the youth and problems of youth in both his literary and intellectual works through his observations and his artistic and intellectual capacity. In addition he included young individuals in his novels and compared the young people with positive and negative characteristics in relation with the public atmosphere during that time. It is possible to say that in terms of their ideas, actions, life styles and goals some young individuals we analyzed in this study through the novels of Peyami Safa are idealist individuals. The novel characters described as idealists have been analysed one by one and it

* Araş. Gör., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, İSTANBUL, e-posta: sedagulkartal@gmail.com

is determined that these characters have common and similar points in terms of their education, growing up conditions, family structures, characteristic features, values and problems they encounter in social life.

Key Words: Peyami Safa, novel, youths, idealist.

“... İdeal için ıstırap çekmek zevktir; ideal için düşmek yükselmektir; ideal için ölmek yaşamaktır.”

Peyami Safa

Peyami Safa, hem sanatçı hem de fikir adamı kimliğinin kendisine verdiği gözlem gücüyle gerek edebî eserlerinde gerek fikir yazılarında, gençlik ve gençlik meseleleri üzerinde önemle durmuş, romanlarının şahıs kadrosunu da genellikle gençlerden oluşturmuş bir yazardır. Bu bağlamda eserleri incelendiğinde gençlerde bulunmasını arzu ettiği birtakım özellikler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en mühimlerinden biri de “bir ideal sahibi olmak”tır.

Safa, gazete ve dergilerde yayımlanan birçok yazısında “ideal” mefhumuna değinmiştir. “Millî Cemiyetlerde İdeal”¹ başlıklı yazısında ferdî ideali, varılması özlenen herhangi bir gaye; içtimaî ideali ise cemiyete zararlı, hatta sadece faydasız, nafîle ferdî isteklerimiz yerine içtimaî isteklerimizi dolduran millî şuur zenginliği olarak tanımlar. Ona göre; insan, şuurlu bir şekilde niçin yaşadığını bilmeli ve millî ideal sahibi olmalıdır. Ferdî hareketlerin en büyüğünden en küçüğüne kadar hepsinde millî menfaat rol oynamalıdır.

Ayrıca “Dört İnsan Tipi”² isimli yazısında da hayata verdikleri mânâ bakımından insanları dört tipe ayırır: Keyif adamı, rahat adamı, iş adamı ve ideal (mefkûre) adamı. Keyif adamı; herhangi bir yüksek değere inanmayan, kendisine zevk veren maddî ve manevî değerlerin peşinde koşan, sadece yaşamak için yaşayan bir tiptir. Rahat adamının özelliği hiçbir ideal için mücadeleye girişmemesi ve tembel olmasıdır. İş adamı; sadece kendi gayesi için çalışır ve kendi çıkarları uğruna en yüksek değerleri bile feda etmekten çekinmez. Safa’nın olumsuzladığı bu tiplerin karşısında yer alan ideal (mefkûre) adamı tipi ise bütün güzellikleri, iyilikleri ve hakikatleri içine alan yüce bir gaye için yaşar. Ona göre, son devirlerde Türk gençliği idealsiz bırakılmıştır ve sosyete denilen gruplarda keyif ve rahat adamlarının sayıları artmaya, iş adamları da vurguncu tiplere dönüşmeye başlamıştır. Bu nedenle cemiyetin ideal sahibi gençlere ihtiyaç vardır.

1 Safa, Peyami (1999), “Millî Cemiyetlerde İdeal”, *Eğitim-Gençlik-Üniversite*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, s. 173.

2 Safa, Peyami (1999), “Dört İnsan Tipi”, *Eğitim-Gençlik-Üniversite*, s. 17-19.

Peyami Safa'nın bu görüşlerini, yazılarından önce roman şahıslarıyla dile getirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda Peyami Safa imzalı romanlarda yer alan genç şahıslar arasında idealist olan gençleri ve bu gençlerin ortak özelliklerini tespit etmeye çalıştık. İdealist olarak nitelendirdiğimiz genç şahıslara, İstanbul'da büyük bir ahlâk buhranı geçiren ve ahlâkî çürüme içerisinde yaşayan kozmopolit ve dejenere nesil ile milliyetçi, vatanperver ve faziletli nesil arasındaki çatışmayı esas aldığı *Sözde Kızlar*, *Mahşer* ve *Biz İnsanlar* isimli romanlarında rastlamaktayız. Aynı zamanda felsefeyle de ilgilenen Peyami Safa'nın bazı roman şahıslarının felsefî idealizmi benimsediği de görülmektedir. Bu farklı bir çalışma konusu olduğundan felsefî açıdan idealist olan genç roman şahıslarını çalışmamız dışında bıraktık.

Bu nedenle idealizm ve idealist mefhumlarını genel mânâsıyla ele aldık ve çalışmamızı yüce bir ülkü için yaşayan, bu ülküye çıkar gütmenden bağlı kalan³, yaşam biçimlerini bu ülkü doğrultusunda düzenleyen gençlerle sınırladık. İdealist genç şahısları, gayelerini yansıtmaları bakımından öncelikle eylemlerine, yaşam biçimlerine ve fikirlerine göre değerlendirerek incelemeye çalıştık.

Halis Anadolu Bir Genç İdealist: Fahri

Peyami Safa'nın Millî Mücadele yıllarında kaybolan babasını aramak için Anadolu'dan İstanbul'a gelen bir genç kızın tanık olduğu hadiseler çerçevesinde İstanbul'da yaşanan ahlâkî bozulmayı anlattığı, ilk defa 1923 yılında yayımlanan "Sözde Kızlar" isimli romanında yer alan şahıslardan Fahri'nin fikirleri ve yaşam biçimine bakıldığında idealist olduğu anlaşılmaktadır. Romanda İstanbul'da yaşayan, millî meselelere alakasız, ahlâkî çöküntü içerisinde bulunan yüksek tabakanın karşısında köklerine bağlı, milliyetçi ve sosyal bilinç sahibi Anadolu gençliğini temsil eden bir karakter olarak yer alır.

Fahri, tüm gençliğini savaşlarda geçirmiş, iki harpte savaşmış bir gazidir. İstanbul'da bir postanede çalışır. Ailesinden hiç kimse hayatta değildir ve Vefa'da taş bir binanın tek odasında yaşamını yokluk içinde idame ettirmeye çalışır. Böylece Peyami Safa, romanlarında görülen idealist, geleneklerine bağlı, milliyetçi, vatanına hizmet eden gençlerin İstanbul'da maddî imkânsızlıklar içinde yaşamasının ilk örneğini Fahri'yle verir.

Fahri, "... yirmi yedi, yirmi sekiz yaşlarında, yüzü yanık, gözleri patlak, alınının etleri büklüm büklüm kırışmış, başı, elleri ve ayakları büyük, bütün vücudu titrek, üstü başı dağınık, tuvaletsiz, pantolonu ütüsüz bir delikanlı.

3 Akarsu, Bedia (1988), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, s. 100.

Daha ilk sözlerinde bu derece hararetli, samimî, hatta laubali oluşu, bununla beraber, söz söylerken kızaran yüzü, titreyen sesi ile hakikaten bir kız çocuğunu⁴ andırır.

O, “halis Anadolu”dur. Anadolu insanına has samimilik ve sıcaklık Fahri’nin tüm davranışlarına yansır. Bu açıdan romanda İstanbul-Anadolu, şehirli-taşralı tezadı Fahri’nin kişisel özellikleriyle vurgulanır. “Bu genç, şehirlilerin adiliğine ve yalancılığına karşı taşranın yarattığı lekesiz ve temiz, biraz iptidaî amma samimi, biraz hoyrat amma hararetli, biraz saf amma zeki bir insan”⁵ olarak nitelendirilir.

Fahri’nin eğitimi hakkında romanda bir bilgiye yer verilmez. Buna rağmen sosyal meseleler karşındaki fikirlerine bakıldığında okumuş, kültürlü ve aydın bir genç olduğu anlaşılmaktadır. Geleneklerine bağlıdır ve yaşamını bu geleneklerin ve manevî değerlerin belirlediği ölçülere göre yaşar. Kendini ve cemiyeti idrakinde vatan sevgisi, millî kültür ve ahlâk önemli bir yer teşkil eder.

Romanda kozmopolit sınıfı temsil eden Behiç de İstanbul’da ortaya çıkan milliyetperverlik, mefkûre, Turancılık, halkçılık gibi fikirlerin ve cereyanların Fahri gibi Mütareke’den sonra Anadolu’dan gelen gençler yüzünden ortaya çıktığını düşünür.⁶

Fahri, toplumdaki ahlâkî çürüme ve değişimin, her geçen gün artan kutuplaşmanın farkındadır. İdealleri doğrultusunda cephede savaşmıştır, fakat şehirde yaşanan yozlaşmayla arzu etmesine rağmen mücadele edememektedir. Tüm bu ateşli fikirlere ve idealist dünya görüşüne rağmen, muhteriz bir mizaca sahiptir. Hem mizacı hem de maddî imkânsızlıklar onu mücadelesinden alıkoyar. Faziletli ve ahlâklı bir genç kız olarak gördüğü Mebrure’yi kendisine eş olarak seçmesine rağmen Mebrure’nin Behiç ile evlenme kararına bile birkaç küçük itiraz haricinde karşı çıkamaz. Peyami Safa’nın romanlarında görülen diğer idealist gençler gibi ne sosyal ne de şahsî mevzularda mücadelecî bir ruhu yoktur.

Mahşer Kargaşasında Bir Genç Idealist: Nihad

Peyami Safa’nın ilk defa 1924 yılında yayımlanan “Mahşer” isimli romanın başkişisi olan Nihad, yirmi altı yaşında, idealist ve ahlâkçı, millî menfaatleri bireysel menfaatlerinin önünde tutan vatansever bir gençtir.⁷

4 Safa, Peyami (2007), *Sözde Kızlar*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, s. 73.

5 Safa, Peyami (2007), *age*, s. 117.

6 Safa, Peyami (2007), *age*, a. 125.

7 Tekin, Mehmet (1999), *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, s.106.

Roman, Birinci Dünya Harbi esnasında üç sene boyunca Kafkas ve Çanakkale cephelerinde savaşan ve son olarak Çanakkale cephesinde kolundan yaralanan Nihad'ın ordudan ihraç edilmeyi beklerken bin bir ümitle çocukluğunun geçtiği şehir, İstanbul'a dönmesiyle başlar. Nihad, İstanbul'u hayallerindekinden çok farklı bir şekilde bulur ve bir mahşer yerine benzetir. Memlekete hizmet için gençliğini cephede geçirmiş, fedakârlıkta bulunmuş, zorluklara göğüs germiş Nihad için vatana hizmet etmenin gururu ile döndüğü İstanbul'da her attığı adım ve her gördüğü manzara, bu mahşer yerinin bir durağı olur. Yazar, roman boyunca idealist, faziletli ve vatansever bir gencin İstanbul'da yaşadığı hem ferdi hem de toplumsal trajediye okuyucuyu tanık eder.

Peyami Safa, romanlarında şahıslarının kişiliklerinin oluşmasında ailenin etkisine değinen bir yazardır. Nihad'ın idealist kişiliğinin oluşmasında da "millet, memleket ve fazilet" mefhumlarına değer veren ve bu mefhumları yaşamlarına tatbik eden bir ailede yetişmiş olmasının mühim bir rolü vardır. Nihad, on iki yaşında anne ve babasını kaybettikten sonra da eğitimine önem vermiş ve kendisini yetiştirmiştir. Darüşşafaka'da okumuş, ardından Darülfünun'un edebiyat şubesine kısa bir süre devam etmiştir. Öğretmen olan Nihad, daha sonra ihtiyat zabiti olarak orduya katılmıştır.

Nihad'ın idealist kişiliğini belirleyen başka bir etken de genç yaşta karşılaştığı sorunlardır. Kimsesizliği neticesinde yaşamı boyunca çeşitli sıkıntılara maruz kalması, harbin en ateşli dönemlerinde bizzat bulunması, onu yaşam karşısında mücadeleci ve sebatkâr bir insan yapmıştır. İstanbul'a döndükten sonra da ilk gayesi kendisine iyi bir istikbal temin etmektir. Arzu etmesine rağmen mesleğine geri dönememesi ve yaptığı iş başvurularının müspet netice vermemesinden dolayı ümitsizliğe kapıldığı anlarda bile mücadele gücünü yitirmemeye ve ideallerini kaybetmemeye çalışır.

Gazi olması sebebiyle çevresinden iltimas bekleme dahi saygı bekleyen Nihad, İstanbul'da "neme lazımcı" ve "ne olursan ol" zihniyetiyle karşılaşır. Devlet dairelerinde çıkarlar doğrultusunda yapılan iltimaslara, rüşvetlere, suiistimallere birer birer tanık olur. Bu onun için mahşerin ilk durağıdır.

Nihad, bir tesadüf eseri girdiği handa tanıştığı Seniha Hanım ve Mahir Bey'in kızlarına Türkçe ve Fransızca öğretmek amacıyla özel öğretmenlik yapmaya başlar. Bu yer Beyoğlu'nda bir apartmandır ve Nihad için mahşerin ikinci durağıdır. Burada millî menfaatler için cephede savaşmış, vatanına hizmet etmiş biri olarak karşılaştığı manzara onu dehşete uğratar. Öğretmenlik haricinde bu ailenin çeşitli hesap işlerini de gören Nihad, daha önce içinde bulunduğu muhitten farklı yozlaşmış ve ahlâk anlayışını yitirmiş bir topluluğa girdiğini fark eder. Romanda, millî menfaatleri ferdi

menfaatlerinin üstünden tutan Nihad ve idealist arkadaşlarının karşısında Mahir Bey ve mebus Alâaddin Bey gibi dejenere ve maddî menfaatleri için her türlü yolsuzluğu ve hırsızlığı yapan ahlâksız bir sınıfa mensup tipler vardır. Bu durum, Peyami Safa'nın "iş adamı kazanmak, kahraman kazandırmak ister. İş adamının kendi kazancı memleketin menfaatinden evvel gelir; kahramanın gözündeki memleketin kazancı, kendisine ait bütün menfaatlerden, haklardan ve keyiflerden üstündür" cümleleriyle idealist gençler ve millî bilincini yitirmiş iş adamları arasındaki tezatları değindiği "İş Adamı ve Kahraman"⁸ isimli yazısını anımsatır.

Bu insanları ve çevrelerini tanıdıkça Nihad'ın dünyayı algılayış ve anlayış şekli değişir. Bütün mücadelelerin boş bir umuttan ibaret olduğunu düşünmeye başlar. İstanbul'un millî kimliğini yitirmiş kesiminin lüks ve refah içinde yaşaması; geleneklerine bağlı, vatansever kesimin ise sefaletle mahkûm olması karşısında "cephede küme küme insanların geride küme küme insanlara tatlı uyku verebilmek için kan akıtma"⁹ ve idealleri uğruna memlekete hizmet etme nedenlerini sorgulamaya başlar. "Üç senedir... meğer... biz kimler için harp edip durmuşuz!"¹⁰ diyerek isyanını dile getirir.

Nihad'ın daha sonra bir paradoksa dönüşen isyanı, idealist kişiliğiyle arzuları arasında ilk bocalamayı yaşamasına neden olur. Nihad, idealleri ile Seniha Hanım ve Mahir Bey'in ticarî yolsuzluklarına yardım etme karşılığında kendisine sunmayı vaat ettikleri yaşamı tercih etme mevzuunda tereddüde düşer, ama kendisini çabuk toparlar. İstanbul'da geçirdiği günlerin zorluğu, artık ona harpteki günlerini aratmaya başlar.

Mahir Bey'in akrabası Muazzez ile gönül ilişkisi kurması kendisini bu insanlardan soyutlamasına engel olur. Muazzez'i tercih etme nedeni; içinde bulunduğu grubun aksine fazilet, ahlâk gibi kavramlara değer veriyor oluşudur. Nihad'ın apartmandan ve bu insanlardan kopuşu Muazzez ile yaptığı evlilik ile gerçekleşir. Nihad, kozmopolitliği temsil eden Beyoğlu'ndan muhafazakârlığı ve geleneği temsil eden, ait olduğu yere Fatih'e gider. Apartmandan ayrılması sıkıntı ve yoksulluğu da berberinde getirir. Uzun müddet iş bulamaz ve tiyatrodaki suflörlük, gazetede tercümanlık gibi kısa süreli işlerle geçimini sağlamaya çalışır.

"Vatan, millet, fazilet, aile, iffet, namus, hak, adalet... gibi kavramlara inanan, bu değerler doğrultusunda yaşam süren, entelektüel bir kişiliğe

8 Safa, Peyami (1999), "İş Adamı ve Kahraman", *Eğitim-Gençlik-Üniversite*, s. 67.

9 Safa, Peyami (2000), *Mahşer*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, s. 13.

10 Safa, Peyami (2000), *age*, s. 53.

sahip, idealist"¹¹ Nihad'ı yaşadıkları ve tanık olduğu manzaralar cemiyette bir ihtilâl fikrine sürükler. Memleket davalarına kendisi gibi hizmet eden arkadaşlarıyla siyaset toplantıları düzenler ve bir gençlik içtimai yapmaya karar verir. Nihad'da ihtilâl fikrinin doğmasını sağlayan en büyük etkenler, cemiyette manevî değerlerin tükenişi ve cemiyetin tüm kademelerinde (aile, fırka, hükûmet, matbuat, tiyatro vs.) gördüğü ahlâksızlıklar, yozlaşma, suiistimaller ve yolsuzluklardır. Nihad için bu ihtilâl tasavvuru "hem ferdî, hem zümrevî, hem içtimaî, hatta insanî kurtuluşu"¹² temsil eder. Bunun için Kadırğa'da büyük bir evde itimat ettikleri birçok genci de bir araya getirerek toplantılar düzenler, fakat ihtilâl teşebbüsünde bulunduğu gerekçesiyle tevkif edilmesi neticesinde bu idealini gerçekleştirememesi ve bu sırada Muazzez ile ayrılması Nihad'ı bunalıma sürükler. Memleketin boğucu havasından, İstanbul'dan, sevgilisinden, ideallerinden kaçmak ister. Bu toplumsal ve ferdî bir bunalımdır. İntihara teşebbüs eder ve mücadelesi intihar fikriyle sekteye uğrar. Nihad'ın eğitimli ve ideal sahibi bir insan olarak tek eksiği, yaşadıklarının ağırlığıyla mücadeleden çekilip intiharı tercih etmesidir. Bu esnada yaşamayı sevdiğini fark etmesi onu kurtarır ve Muazzez ile tekrar birleşip mücadelesine döner.

Mahşer'in İstirap Çeken İdealist Gençleri

Mahşer, "idealist, vatanperver gençlerin içinden çıkılamaz bedbinliklere düştükleri, yetenekleri ölçüsünde memlekete hizmet edecekleri yerde, boş, avare ve serseri bir hâle gelip intihara kadar"¹³ sürüklenmelerinin anlatıldığı bir romandır. Bu bakımdan idealist olarak tanımlanabilecek gençlerinin de sayıca fazla olduğu görülmektedir. Romanda Nihad'ın yakın arkadaşları olarak yer alan bu gençler; Faik, Haldun, Fazıl, Necdet, Nail ve Şevket'tir. Onlar; millî, toplumsal ve ahlâkî benliğini yitirmiş cahil, hilebaz ve menfaatperest insanların karşısında "memlekette daima alâkadar, millî meselelerde her vakit heyecanlı, âteşîn insanlar... vicdanları tertemiz"¹⁴, coşkulu, isyankâr, dürüst ve akıllı gençlerdir. Memleketin fazilet ve ahlâk sahibi, milliyetçi gençliğini temsil ederler. İdealleri ve hayattan beklentileri aynı olan bu gençler "mektepten ve mahalleden arkadaş, hemen hemen aynı muhitten aynı tesirleri, aynı mektepten aynı tahsil ve terbiyeyi almış, mazileri ve hâlleri müşterek, belki talihleri de müşterek, fikirleri ve zevkleri

11 Kuran, Şeyma Büyükkavas (2005), *Peyami Safa'nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 76.

12 Safa, Peyami (2000), *Mahşer*, s. 228.

13 Kuran, Şeyma Büyükkavas (2005), *Peyami Safa'nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, s. 80.

14 Safa, Peyami (2000), *Mahşer*, s. 180.

müşterek, tavırları, söz söyleyişleri, kıyafetleri müşterek, aynı fabrikanın muhtelif mamulâtı gibi, aralarında basit şekil ve esas farklarıyla yapıları ve markaları müşterek, mekteplerde değil, hayat mektebinin çetin sıralarında yetişmiş, hakikî çilekeşler...¹⁵dir.

Gençler, entelektüel bir kimliğe sahiptirler. Sık sık memleket meseleleri, politika, sanat ve edebiyat hakkında konuşmak ve tartışmak için toplanırlar. Toplumun içinde bulunduğu çarpık düzene karşı gelmek; yanlışları düzetmek ve yaşayışı değiştirmek için heyecan duyarak "ihtilâl" fikrine kapılırlar. Amaçları, enkaza dönüşmüş cemiyeti kurtarmak ve "mükemmel bir medeniyet kurmak"¹⁶tır. Safa, bunu "şiddetli bir mefkûrecilik"¹⁷ olarak tanımlar.

Faik, Nihad'ın en yakın ve zor anlarında yardımına koşan arkadaşı olarak romanda yer alır. Vilayette memur olarak çalışır. Cibali'de viran bir evde babası ile birlikte yaşam mücadelesi verir. Haldun, yirmi dört yaşında olması bakımından grubun en gencidir. Hissî yönü kuvvetlidir ve edebiyatla ilgilenir. Eski kitaplarını satarak geçimini sağlamaya çalışır. Babasının işsiz kalması neticesinde, yaşadığı sefaletle dayanamayarak Nihad gibi intihara teşebbüs eder ve arkadaşları tarafından kurtarılır. Fazıl ve Necdet muharrirdir. Nail, ressamdır; fakat resimleri arzu ettiği alakayı görmez. Zarif ve ince bir yapıya sahip olması ve yaşadığı hayal kırıklıkları neticesinde vereme yakalanır. Maddî imkânsızlıklar nedeniyle ailesi tedavisini yaptıramaz. Şevket, geçimini sağlamak için çeşitli meslekleri icra etmiş, diğerleri gibi yaşam mücadelesi veren bir gençtir.

Söz konusu gençler, "romana idealist gençlerin nasıl bir yaşam sürdürdüklerini, ne tür zorluklarla karşılaştıklarını ve onları nasıl bir sonun beklediğini göstermek niyetiyle dâhil edilmişlerdir."¹⁸ İhtilâl teşebbüsleri de bir netice vermeyen, var olan düzeni değiştiremeyeceklerini anlayan bu gençler, makûs talihleriyle baş başa kalırlar.

İsyankâr ve Sebatkâr Ruhlu Bir Genç İdealist: Orhan

Peyami Safa'nın 1937 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilen ve ilk defa 1959 yılında yayımlanan "Biz İnsanlar" isimli romanın başkişisi Orhan, inandığı değerlere şahsî menfaatlerini terk edecek derecede bağlı kalması ve eylemlerine bunu yansıtması bakımından idealist olarak değerlendirilebileceğimiz başka bir şahıstır. Roman boyunca fikrî ve ruhî bir tekâmül geçirir.

15 Safa, Peyami (2000), *age*, s. 210.

16 Safa, Peyami (2000), *age*, s. 211.

17 Safa, Peyami (2000), *age*, s. 211.

18 Kuran, Şeyma Büyükkavas (2005), *Peyami Safa'nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, s. 92.

Orhan, Darülmualimin'de bir süre eğitim görmüş, mezun olmadan geçim gayesiyle öğretmenliğe başlamış, entelektüel kimliğiyle ön plâna çıkmış bir başkışidir. Darülmualimin'e meslek sahibi olmak için değil, okumak için gittiğini, insan ruhunun meselelerini öğrenme ve bilmekten ziyade anlamaya olan ihtiyacını bu okul ve okulun kütüphanesi vasıtasıyla giderdiğini belirtir. Fransızca'yı kendi gayretiyle öğrenmiş, tercüme yapacak derecede bu dile hâkim hâle gelmiştir.

Farklı zihniyetlerde olmalarından dolayı babası ile kavga edip evini terk ettikten sonra anne ve babası hayatlarını kaybetmiş, diğer akrabalarıyla da ilişkisini kesmiştir. Gururlu, minnet etmeyi sevmeyen, yaşamını tek başına kazanma mücadelesinde olan "ısyankâr ve sebatkâr"¹⁹ ruhlu bir gençtir.

Boğaziçi'nde özel bir lisenin ilk sınıflarının başöğretmenliğini yapan Orhan'ın çalıştığı okulda mes'ul olduğu öğrenciler arasında yaşanan millî temelli olarak algıladığı bir hadise fikrî ve manevî değişiminde rol oynar. Öğrencilerinden Cemil'in Tahsin isimli başka bir öğrenciye "eşek Türk" diye hitap etmesi, Tahsin'in de bu ağır hakarettten dolayı Cemil'in başına taş atması neticesinde gelişen hadiseler, Orhan'ın idealist yönünü ortaya çıkarır. Orhan için mes'ul olduğu öğrencilerin birbirini yaralamasından ziyade hadisenin vukua gelme nedeni daha önemlidir. Bir Türk çocuğunun kendi milliyetine ve milletine hakaret edebilme cesareti ve düşüncesi onu hayrete düşürür. Cemil'in Türklüğe karşı menfi tavrının ailesinden gelmesi, benzer bir hadisenin Cemil'in annesi ve Tahsin'in babası arasında geçmişte de yaşanmış olması meseleyi Orhan için başka bir boyuta getirir. "Çocuğun attığı taşa da babadan oğla intikal eden bir kişinin şiddetinden başka, kozmopolit bir aileye karşı millî bir vicdanın, hem de refahlı bir sınıfa karşı halkın öfkesi"²⁰ olduğunu fark eder. Ona göre; "Anadolu'nun İstanbul'la mücadelesinin bir küçük örneği, bir minyatürü"²¹ olan bu hadise "millî, birinci sınıf memleket meselelerinden biri"²² ve "bir memleket ve tarih vak'asıdır."²³ Bu hadise vasıtasıyla tanıştığı aile, daha önce hep duyduğu ama yakından tanımadığı bir yaşam biçimini temsil eder. Evine Fransız bayrağı çekecek kadar Batı hayranı olan, hatta hayranlığı teslimiyete dönüşen bir ailenin çocuğunun milliyetine hakaret etmesi ona göre tabii bir neticedir.

"Orhan, menfaatine zarar geleceğini bildiği, hatta açlıkla mücadele edecek duruma düşeceğini tahmin ettiği hâlde doğru bildiğinden taviz vermeyecek

19 Safa, Peyami (1999), *Biz İnsanlar*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, s. 227.

20 Safa, Peyami (1999), *age*, s. 48.

21 Safa, Peyami (1999), *age*, s. 70.

22 Safa, Peyami (1999), *age*, s. 69-70.

23 Safa, Peyami (1999), *age*, s. 70.

ve haklıdan yana olan tavrını her şeye rağmen devam ettirecek kadar idealist birisidir.”²⁴ Bu nedenle taşı atan çocuğu mazur görür ve okuldan atılmaması için hadisenin tüm mes’uliyetini üstlenerek istifasını verir. Orhan için istifasını vermek ve işsiz kalmak, ailesini terk ettiği sıralarda tanıştığı yoksullukla tekrar karşılaşmak demektir, fakat Tahsin’i korumak onun için bir ideal hâlini alır. Çocuğu müdüre ve diğer öğretmenlere karşı müdafaa eder. Orhan’a göre Tahsin’in attığı taş milliyetini müdafaa etmek mânâsındadır. Kendisi de aynı müdafaaı bu çocuğu kurtararak yapar.

İstifasının ardından tahmin ettiği tüm zorluklarla karşılaşan Orhan, bir defa olsun yaptığı davranıştan dolayı pişmanlık duymaz. Bir süre sonra istifa edişini büyük bir kahramanlık ve cesaret örneği olarak gören yakın arkadaşı Necati’nin yardımıyla tekrar mesleğine döner.

Orhan’ın idealist tarafını ortaya çıkaran eylemlerinden başka biri de bir pastanede vukua gelen bir hadise neticesinde arkadaşı Necati ile tutuklanmaları ve itilaf devletlerinden birinin konsolosluğundan gelen telefonla kurtulmayı reddetmesidir. Bunun yerine Türk zabıtasından gelecek her türlü cezaya ve işkenceye katlanmayı tercih ettiğini kesin bir dille ifade edecek kadar millî ideallerine bağlıdır.

Orhan, olaydan sonra ecnebi mektebine geçen Cemil’e Türkçe dersi vermeye başlar. Başta böyle kozmopolit bir Türk ailesini daha önce hiç tanımamış olmasının verdiği merakla, zamanla bu aileye mensup Vedia isimli genç kıza duyduğu ilgiden dolayı aileye yakınlaşır. Uzun süre bu ailenin kozmopolitliği temsil eden yalısına gider. Bu noktada Mahşer’deki Nihad’ı anımsatır. Nihad gibi sevdiği kadına yakın olabilmek için ideallerine ve fikirlerine uzak olan dejenere ve garp hayranı bir aileyle görüşmek zorunda kalır.

Aynı zamanda, materyalist dünya görüşünü benimsemiş Orhan’ın kısa süre içerisinde yaşadığı tüm bu hadiseler, maneviyatını ön plâna çıkarır. Merhamet, fedakârlık, minnet ve aşk gibi manevî duygulara inanmayan Orhan; merhamet ve fedakârlık duygusunu Tahsin, minnet duygusunu kendisine her fırsatta yardım eden Necati, aşkı da Vedia ile yaşar. Bu onun için hissî bir tekâmüldür. Bu sırada Necati vasıtasıyla tanıştığı Süleyman için materyalizm ve komünizm ile ilgili bazı kültürel yazıları ve kongre kararlarını tercüme etmeye başlar. Tarihî materyalizmi savunan Süleyman ve idealizm felsefesini savunan Necati’nin düşünceleri arasında bir ideal buhranı geçirir. Bu nazariyeye körü körüne inandığını fark eder. Daha doğrusu materyalizm onun için bir yobaz olarak gördüğü “dinî ve şer’î meselelerden çok mutaassıb

24 Kuran, Şeyma Büyükkavas (2005), *Peyami Safa’nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, s. 179.

ve müsamahasız"²⁵, fen bilimlerine inanmadığından tıp fakültesinde okumasına mâni olan, sinemaya gitmesini, roman okumasını yasaklayan, oğlunu kendi hayat görüşü çerçevesine hapsedmeye çalışan babasına ve baba otoritesine karşı isyanıdır. Babasının aksine medeniyete, tekniğe olan hayranlığını maddecilik olarak algılaması neticesinde materyalizmi kabul ettiğinin bilincine varır. "Materyalizm onda bütün isyanlarını idare eden bir tek iman"²⁶ iken arkadaşı Necati'nin de etkisiyle materyalizme olan inancını yitirmeye başlar. İnanıldığı tüm nazariyeler ona boş görünür. Hissî tarafını keşfi, maddeden mânâya geçişini sağlar. Böylece felsefî mânâda da bir idealist hâline gelir.

Orhan'ın bazı eylemleri, fikirleri ve hayat tarzıyla idealist bir kimlik sergilediğini söyleyebiliriz. Yalnız millî mücadelenin en şiddetli döneminde Anadolu'ya gitmemesi, Orhan'ın idealist, milliyetçi çizgisine çok uzak ve eksik bir davranış olarak romanda dikkat çekmektedir.

İdealist Bir Genç Öğretmen: Necati

"Biz İnsanlar"da Peyami Safa'nın sözcüsü konumunda bulunan Necati'nin, fikirleri ve yaşam tarzı bakımından hem genel mânâda hem de felsefî dünya görüşü olarak idealist olduğu görülmektedir. Mesleğine bağlı, birçok okulda görev yapan başarılı ve aydın bir edebiyat öğretmenidir. Annesi ile beraber Şehzadebaşı'nda mütevazı bir hayat yaşar. Romanın başkışisi Orhan'a her türlü mevzuda yardım eder ve fikirleriyle yol gösterir.

Necati, milliyete hakaret nedeniyle Tahsin'in Cemil'e attığı taş hadisesinde tıpkı Orhan gibi Tahsin'i destekler. "Onun attığı taş, bugün, bu saatte Anadolu'da harp eden bütün Türklerin tek bir madde içine sıkıştırılarak teksif edilmiş ruhudur! Elinden her şeyi alınmış bir halkın son silahıdır, gözleri dönmüş bir ümitsizin yere eğilir eğilmez kaptığı ilk tabiat kuvvetidir."²⁷ diyerek hadiseyi millî bir mesele olarak algılar ve Tahsin'in okuldan atılması durumunda kendisinin de istifa edeceğini belirtir. Millî heyecanın boş heveslerden ve hayallerden ibaret olduğunu söyleyen ve millettten umudunu kesmiş yaşlı öğretmenlerin karşısında heyecanlı, hevesli ve millî ideal sahibi genç öğretmen olarak yer alır. Romanda vukua gelen tutuklanma hadisesinde de itilaf zabıtasından gelen yardımla serbest bırakılmaktansa kendi milletine mensup zabıtalardan verilecek cezaya razı olacak kadar milliyetçi olduğu görülür.

25 Safa, Peyami (1999), *Biz İnsanlar*, s. 102.

26 Safa, Peyami (1999), *age*, s. 82.

27 Safa, Peyami (1999), *age*, s. 63-64.

Maddî menfaatleri doğrultusunda beşerî ideallere sarılanların bir ideal buhranı içinde olduğunu görüşündedir ve manevî değerleri maddî değerlerin üzerinde tutar. İdealizm felsefesini benimseyen Necati, arkadaşı Süleyman ile materyalizm ve idealizm felsefesi mevzuunda yaptığı tartışmalar vasıtasıyla Orhan'ın materyalizmden uzaklaşarak idealizme yönelmesinde rehberlik eder.

Ayrıca fikirleri ve yaşam biçimine bakıldığında idealist olarak algıladığımız Necati'nin Orhan gibi Mütareke döneminin en hassas döneminde Anadolu'ya gitmeyi düşünmemesi ideallerine ve fikirlerine ters düşmektedir.

İdeallerine Ulaşamayan Bir Genç: Bahri

“Biz İnsanlar”da ikinci derecede şahıslardan biri olan Bahri, genç bir zabittir. Her zaman yüzünde görülebilecek kibirli ifadesinin altında Anadolu harekâtına katılmamanın verdiği bir keder gizlidir. Beraber gideceği fırka kumandanının rahatsızlanıp ölmesi, daha sonra da annesinin kendisine mâni olması Anadolu'ya gidişini geciktirir. Bu durum onda derecesi her gün artan bir rahatsızlığa dönüşür. Yüce bir gayeye bağlıdır, ama o gayeye hizmet edememek, tam aksine dejenere hayatı temsil eden bir ailenin yalısında cereyan eden olaylara tanık ve ortak olmak Bahri'yi hasta eder. Tıpkı romanın başkişisi Orhan gibi Vedia'ya olan aşkından dolayı geldiği bu yalıda bir örneğini gördüğü ahlâkın ve faziletin işgali, onu Anadolu'nun işgalinden bile fazla üzer. Sonunda içinde bulunduğu duruma dayanamaz ve intihar eder. Bahri'nin hem içtimaî hem de şahsî meseleler nedeniyle intihar etmesi, bize “Mahşer” romanının başkişisi Nihad'ın intihar teşebbüsünü hatırlatır, fakat kişilik bakımından Bahri, Nihad gibi mücadelecî değildir. Nihad'ı mücadelesinde başarıya ulaşmamak intihara çeker, Bahri ise mücadele etmeyi hiç denemez. İdeallerini gerçekleştirmek için adım atma gücünü ve cesaretini kendinde bulamaz ve hayatına son verir.

Sonuç

Peyami Safa'nın idealist genç şahıslarına genel bir perspektifle bakıldığında ekseriyetle benzer niteliklerle kurgulandıkları görülür. Öncelikle ideal sahibi genç şahısların yer aldığı *Sözde Kızlar*, *Mahşer* ve *Biz İnsanlar* isimli romanlarda olayların 1919-1922 yılları arasında geçmesi dikkat çekicidir. Romanlarda Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele döneminin etkilerinin gençlerin ideallerini belirlediği anlaşılmaktadır.

Bu durum “çocukluğunu Balkan Harbi'nin ve birinci büyük savaşın acıları ortasında hastalık ve yoksullukla boğuşarak geçiren, ilk gençlik yıllarında da işgal acılarını yaşayan ve tatmin edilmemiş gençlik hevesleriyle millî idealler

arasında bocalayan"²⁸ Peyami Safa'nın romanlarındaki genç şahıslarla kendisi arasında benzerlik kurduğu göstermektedir.

Onun ideal sahibi gençleri, yıkılmakta olan devletin enkazı arasında yaşam mücadelesi verirler. Toplumda birtakım çarpıkların ortaya çıktığı, geleneksel değerlerin önemini yitirdiği, maddiyatın mânâdan önce gelmeye başladığı, Doğu-Batı çatışmasının yaşandığı bir ortamda ait oldukları yeri bilirler veya bulmaya çalışırlar. Batılılaşmayla birlikte yaşanan toplumsal değişimden en çok onlar etkilenirler. Onlar, zaman zaman ideal buhranı geçirirler, mücadeleleri esnasında zaaflarına yenik düşerler, hatta bazıları intihara teşebbüs eder.

Peyami Safa'nın romanlarında idealist ve aydın olduğu anlaşılan tüm genç şahısların erkek olması da ayrıca dikkat çekicidir. Genç kadın şahıslar arasında eğitilmiş olanların ve olumlananların dahi yaşamlarına yön verecek manevî bir ideale sahip olmadıkları ve hizmet etmedikleri görülmektedir.

Aile yapılarına ve yetiştirilme tarzlarına bakıldığında da birçok benzer noktalara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Fahri, Nihad ve Orhan'ın annesi ve babası hayatta değildir. Orhan kendi isteğiyle akrabalarıyla görüşmediği halde diğer ikisinin akrabalarından da kimse bulunmamaktadır. Bir ailenin var olmayışı bu gençlerin yaşam mücadelesini tek başına yürütmelerine neden olur. Necati ve Bahri'nin babalarından söz edilmez, sadece anneleriyle birlikte yaşadıkları belirtilir. Bu durum da benzerliklerden biri olarak Peyami Safa'nın babasını küçük yaşta kaybedişini akla getirmektedir.

Şahısları, eğitimleri ve meslekleri açısından ele aldığımızda da birçok ortak nokta görmekteyiz. Nihad, Orhan ve Necati öğretmendir. Fahri ve Fazıl memur; Bahri ise askerdir. Aralarında sanatçılar da bulunmaktadır. Haldun, şair; Nail, ressam; Fazıl ve Necdet ise muharrirdir. Şevket, geçimini sağlamak için birçok farklı işte çalışmak zorunda kalır. Hepsi okumuş, kültürlü ve aydın gençlerdir. Eğitimleri bakımından en çok benzeyen iki şahıs ise Nihad ve Orhan'dır. Nihad, Darülfünun'un edebiyat şubesinde, Orhan ise Darülmualimin'de okumuş, fakat her ikisi de mezun olmadan okullarından ayrılmışlardır. Kendi kendilerini yetiştirme gayreti içerisindeyler. Ayrıca Orhan ve Necati'nin Boğaziçi'nde çalıştığı okul, Peyami Safa'nın "Rehber-i İttihad Mektebindeki öğretmenlik günlerinden izler"²⁹ taşımaktadır.

Bu gençlerin yetiştikleri ve yaşadıkları muhitlerde benzerdir. Peyami Safa'nın romanlarında sıklıkla karşılaşılan, Türk-İslam kültürünü muhafaza eden semtlerde yaşadıkları görülür. Fahri, Anadolu'da yetişmiştir, fakat

28 Ayvazoğlu, Beşir (2008). *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul, Kapı Yayınları, s.61

29 Ayvazoğlu, Beşir (2008). *age*, s.46.

İstanbul'da Vefa semtinde taş bir binada yaşar. Necati Şehzadebaşı'nda ikamet eder. Nihad çocukluğunu ve gençliğini Kadıköy, Bostancı ve Fatih çevresinde geçirmiştir. Faik, Haldun, Fazıl, Necdet, Nail ve Şevket de Fatih çevresinde büyüyüp yetişmiş gençlerdir. Orhan ise ailesinden ayrılana kadar Küçükayasofya'da yaşamıştır. Onu daha sonra Boğaziçi ve Fatih'te görürüz.

İncelediğimiz şahıslar arasında Fahri, Nihad ve Orhan'ın giyim-kuşamlarından da bahsedilir. Bu gençler, maddî problemler nedeniyle şık ve düzgün giyinme imkânı bulamazlar. Orhan, davet edildiği bir partiye giderken arkadaşının kıyafetlerini ödünç almak zorunda kalır. Onlar, dış görünüşleriyle değil, fikirleriyle çevrelerinde dikkat çekerler.

Peyami Safa'nın idealist gençlerinin en önemli ortak özellikleri; ahlâkî değerlere ve geleneklerine bağlı, faziletli, dürüst, çalışkan ve milliyetçi olmalarıdır. Hepsi belli değerleri yüklenmişlerdir. Buna paralel olarak ferdî sıkıntıları olmasına rağmen sosyal meselelere ilgisiz kalmayan gençlerdir. İdealleri cemiyetten bağımsız değildir. Nesillerinin kendi kültürüne yabancılaşmamış kesimini temsil ederler. Bunlar, yaşayış ve inanç konusunda kendi kültürlerinin yarattığı değerler sisteminin mensubu ve savunucusudurlar. Ekseriyeti mücadeleci ve sebatkârdır. Her türlü zorlukla baş etmeye çalışan bu gençlerin yaşamları yoksullukla iç içedir. İdealleri uğruna rahat yaşama şansını kaçırmırlar. Maddiyata değer vermezler, paranın saadet getirmeyeceğine inanırlar. Zaman zaman zaaflarına yenilmelerine rağmen hepsinin belli değerleri yüklenmiş idealist gençler oldukları anlaşılmakta ve birçok noktadan benzer niteliklere sahip oldukları gözlenmektedir.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia (1988), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Ayvazoğlu, Beşir (2008), *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul, Kapı Yayınları.
- Kuran, Şeyma Büyükkavas (2005), *Peyami Safa'nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Safa, Peyami (1999), *Biz İnsanlar*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Safa, Peyami (1999), *Eğitim-Gençlik-Üniversite*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Safa, Peyami (2000), *Mahşer*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Safa, Peyami (2007), *Sözde Kızlar*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Tekin, Mehmet (1999), *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.